

عوارض نفتی: کسری درآمد در کشورهای صادرکننده نفت*

مترجم: حمید کیان نژاد

رابطه مبادله کشورهای در حال توسعه به علت محدودیت دامنه صادراتیشان که عمدتاً از خواربار و مواد اولیه تشکیل می‌شود، بیشتر با نوسانهای بالقوه روبروست تا اقتصادهای پیشرفته متنوع. لذا، تنظیم سیاست مالی، می‌تواند در تعیین منابع حاصله از تغییرات مساعد ولی غالباً "رودگذری که در رابطه مبادله این کشورها دارد، نقش قاطعی بازی کند.

به جز در گروه کوچکی از کشورهای صادرکننده نفتی دارای مازاد سرمایه (مثل کویت، لیبی و عربستان سعودی)، چهاربرابر شدن قیمت‌های نفت در سالهای ۱۹۷۳-۱۹۷۴، درآمد واقعی کشورهای ماسد بحیره، اندونزی و ویزوتلا را برابر ۲۵٪ تولید ناخالص داخلی غیرنفتی آنها افزایش داد. قیمت‌های جهانی نفت، پس از اندکی کاهش در سالهای ۱۹۷۵-۱۹۷۸، مجدداً در سالهای ۱۹۷۹-۱۹۸۰ دو برابر شده و با حدود ۳۵ دلار برای هر بشکه، به اوج خود رسید. هنگامی که اقتصاد جهانی روبرو افت گذاشت، اقدامهای صرفه‌جویانه در کشورهای مصرف‌کننده عمده شروع به تأثیرگذاری بر تقاضاهای انرژی (بویژه نفت) نمود با جاری شدن منابع جدید عرضه به بازار، قیمت‌ها از قرار حدود ۶ دلار در هر بشکه کاهش یافت و فروش صادرکنندگان سنتی به گونه‌ای محسوس محدود شد و در بیشتر موارد به سطح نصف تولید زمان اوج خود رسید.

این نوسانها در موجودی ارز خارجی، ابتدا سبب ایجاد تغییراتی در درآمدهای مالی و سپس در هزینه‌های دولتی شد. اگر چه اختلافهای قابل توجهی در سطح توسعه و ساخت اقتصادی کشورهای صادرکننده نفتی وجود دارد، با این وجود، طی این دوره تقریباً همه کشورهای صادرکننده نفت، حتی کشورهایی که از گذشته نقش بخش خصوصی را مورد تأکید قرار می‌دادند، ناظر رشد سنظیری در مقیاس و نقش بخش دولتی شدند. دولت‌ها افزون بر گسترش وظایف سنتی خود، منافع با آآورده خود را به طرف صنعت (شامل صنایع پتروشیمی و فلزات سنگین) و دیگر معامله‌های پر مخاطره بزرگ و سرمایه‌بر و نیز در جهت بهبود شبکه‌های حمل و نقل و ارتباطات سوق دادند. در یک نمونه آماری از نوزده کشور در حال توسعه با سرمایه‌گذاری بیش از ۱۰۰ میلیون دلار در هر پروژه که در صدر قرار داشتند، به جز پنج کشور،

☞

* World Bank. *World Development Report 1984. The Oil Syndrome: deficits in Oil-Exporting countries.* Oxford University Press. 1984. p. 27.

بقیه از صادرکنندگان نفت بودند. ونزوئلا با هزینه‌ای معادل ۲۷/۴ میلیارد دلار، مجری ۲۷ پروژه از این دست بود که این رقم برابر با حدود ۶۰٪ تولید ناخالص کشور در سال ۱۹۷۹ یا سه برابر درآمد سالانه نفت بود. اجرا کنندگان عمده این پروژه‌های عظیم، شرکت‌های ملی نفت کشورهای صادر کننده بودند.

بیشتر کشورهایی که از این منافع با آ آورده سود می‌جستند، اقدام به گسترش برنامه‌های مربوط به پرداخت‌های انتقالی و کمک‌های رایگان دولتی کردند. تولیدکنندگان نفت از افزایش قیمت‌های نفت مصرف داخلی خودداری کرده و در عوض، بخشی از این درآمدهای با آ آورده را مستقیماً به مصرف کنندگان داخلی آن منتقل نمودند. بدین ترتیب، وقتی مصرف داخلی نفت روبه افزایش گذاشت، بار مالی صمی این انتقال نیز فرونی یافت. در کشور ترینیداد و توباگو در سال ۱۹۸۱، میزان کمک‌های بی‌عوض به شدت بالا رفت و به حدود ۷٪ تولید ناخالص داخلی بالغ شد، که البته این رقم، حتی وام‌هایی را که به منظور جبران خسارت بنگاه‌های زیانده پرداخت می‌شد نیز در بر نمی‌گرفت. برآوردهای سال ۱۹۸۳ نشان داد که هزینه‌های تولید شکر کارخانه کارونی (Caroni) در ترینیداد، پنج برابر بیشتر از هزینه‌های مربوط در سایر جاهاست. در این مدت، دستمزد حدود ۲/۵٪ شاغلان کارهای دولتی، دو برابر بیشتر از دستمزد شاغلان بخش کشاورزی بود.

بررسی ۱۶۰۰ پروژه بزرگ (با هزینه بیش از یکصد میلیون دلار) در کشورهای در حال توسعه در سالهای دهه هفتاد، این واقعیت را آشکار ساخت که هزینه و مدت اجرای پروژه‌های بزرگ و پیچیده‌تر، روند افزایشی بیشتری نسبت به برآوردهای اولیه از خود نشان می‌دهند. از میان پروژه‌هایی که هزینه‌های آنها بالغ بر ۱۰۰ تا ۲۵۰ میلیون دلار می‌شد، ۲۱٪ دارای تاخیرهای قابل ملاحظه‌ای در اجرا و یا هزینه‌های بیش از میزان پیش‌بینی شده بودند که متوسط آن بالغ بر ۳۰٪ می‌شد. در پروژه‌های بیش از یک میلیارد دلار هزینه، ۴۷٪ دارای تاخیر و یا هزینه‌هایی بیش از مقدار پیش‌بینی شده بود که متوسط آن به ۱۰۹٪ می‌رسید. نیمی از پروژه‌های مسئله‌دار دچار تاخیری از یک تا دو سال و ۲۵٪ دیگر تاخیری برابر ۳ تا ۴ سال داشتند.

الگوهای شکننده

با کاهش درآمدهای نفتی، مهار حرکت‌های شتابزده سرمایه‌گذاری و کمک‌های بی‌عوض فزاینده دولتی با دشواریهایی مواجه شد. به طور مثال، در سالهای ۱۹۷۳ - ۱۹۷۴ بخش دولتی اکوادور، با مازاد درآمدی معادل ۲٪ تولید ناخالص داخلی روبرو بود، ولی در سالهای ۱۹۷۷ - ۱۹۷۸ این مازاد تبدیل به کسری شده و به رقم حدود ۵٪ تولید ناخالص داخلی رسید. اگر چه این رقم با دومین افزایش قیمت نفت، اندکی کاهش یافت ولی در سال ۱۹۸۲ دوباره روند صعودی به خود گرفت و به ۸٪ تولید ناخالص داخلی رسید. پس از سال ۱۹۷۴، بعضی از کشورهای صادر کننده نفت، با بهبود وضع ارزش اعتباری خود، اقدام به استقراضهای سنگین خارجی نمودند. الحزایر به‌مدد استقراض خارجی، ضریب درآمدهای نفتی خود را حدود ۵۰٪ افزایش داد. از سال ۱۹۸۱ به بعد، رکود در بازارهای جهانی نفت، شکنندگی الگوهای توسعه در کشورهای صادر کننده نفت را آشکار ساخت. اثر اولیه رشد تقاضای هدایت شده از طرف دولت در صنایع مربوط به ساختمان و خدمات، به‌خوبی آشکار بود. در حالی که در بیشتر موارد،

سهم غیرنفتی این صنایع در تولید ناخالص داخلی، طی سالهای ۱۹۷۴-۱۹۸۰ افزایش یافته بود، صنعت غیرنفتی و کشاورزی دچار عقب ماندگی شد. نزد شماری از کشورها، نرخهای واقعی مبادله ۲۰٪ یا بیشتر افزایش یافته بود. این امر، ضمن کاهش انگیزه‌های لازم برای توسعه یا حفظ صادرات غیرنفتی، تولید کنندگان داخلی را نیز در افزایش وابستگی به واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای تشویق می‌کرد. این جابه‌جاییها در الگوی تخصیص منافع و قیمت‌های نسبی، برگشت به حالت‌های اولیه را دشوار ساخته بود.

سرمایه‌گذاریهای عظیم زیربنایی، خود منبع مستقل تقاضا نبودند. از همه مهمتر، دورنمای جهانی در بیشتر بخشهایی که سرمایه در آن تمرکز یافته بود، دچار دگرگونی شد. برای مثال، در سال ۱۹۸۰ سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (او.ا.ی. سی. دی) پیش‌بینی کرده بود که مصرف جهانی فولاد دوبرابر شده و به ۱۴۰۰ میلیون تن در سال ۲۰۰۰ خواهد رسید. در حالی که پیش‌بینیهای اخیر فقط حکایت از ۲۰٪ افزایش یعنی ۹۰۰ میلیون تن را می‌کند. با کاهش تقاضا برای نفت رونق زودگذر اواخر دهه هفتاد جای خود را به کاهش سریع بخش غیرنفتی اقتصادها، مازاد داخلی و بازارهای کساد نیروی کار داد. در اوائل دهه ۱۹۸۰، اقتصادهای غیرنفتی کشورهای صادرکننده نفت بسیار محدودتر از آن بود. اگر روندهای رشد سالهای ۱۹۶۷-۱۹۷۲ همچنان ادامه می‌یافت. در چندین کشور، انقباض موجود از طریق فرار سرمایه‌های بخش خصوصی به خارج از کشور تشدید شد. شاید ونزوئلا در سال ۱۹۸۲ فرار سرمایه‌ای تقریباً "معادل" ۱۰٪ تولید ناخالص داخلی خود را تجربه کرده‌اشد. طی سالهای ۱۹۷۹-۱۹۸۲، اقتصاد غیرنفتی ونزوئلا به‌رغم سرمایه‌گذاریهای عظیم و افزایش نیروی کار، تقریباً "در حال رکورد کامل" بود.

□

